SISTEME DE TRANSCRIERE FONETICĂ

DE

I. PĂTRUȚ

Pînă la începutul veacului trecut activitatea lingviștilor s-a limitat, aproape fără excepție, la studiul limbii scrise sau, în cazul limbilor vii, și la studiul limbii vorbite comune.

O dată cu constituirea lingvisticii ca știință, în prima jumătate a veacului trecut, s-a întrezărit mai bine folosul studiilor graiurilor și dialectelor teritoriale, atît pentru stadiul respectiv al limbii, cît și pentru trecutul ei.

Importanța studierii graiurilor unei limbi a fost subliniată de lingvistul rus I. I. Sreznevski, care, la mijlocul veacului trecut, înainte de a se vorbi în Europa apuseană de geografia lingvistică, în ale sale «Observații asupra materialelor pentru geografia limbii ruse»[1], vorbea despre «necesitatea de primă importanță și indispensabilă a acestei noi științe — alcătuirea unei hărți lingvistice»[2]. Ideea întocmirii unei «hărți lingvistice» și-au însușit-o și alți lingviști ruși, ca V. I. Lamanski, A. I. Sobolevski, A. A. Șahmatov etc. [3].

În studierea graiurilor și a dialectelor lingviștii urmăreau mai ales latura sonoră a limbii, deci fonetica. Pentru aceasta însă scrierea obișnuită, oficială, era absolut nesatisfăcătoare, lucru care nu mai trebuie dovedit. E destul să ne gîndim la scrierea, tradițională, franceză sau engleză, care, reflectînd în unele privințe rostirea de acum cîteva veacuri, notează unele sunete prin 2—3 și chiar 4 semne.

Problema sistemelor fonetice de scriere s-a pus cu mai multă tărie o dată cu începuturile geografiei lingvistice, spre sfîrșitul veacului trecut. Trebuința

[1] În «Vestnik Russkogo gheograficeskogo obșcestva», 1851, vezi R. I. Avanesov, Ocerki russkoi dialektologhii, Moscova, 1949, partea I, p. 287; vezi și «Izvestia Akademii Nauk SSSR» (otdel. lit. i iazîka), vol. X (1951), nr. 4, p. 429.

[2] R. I. Avanesov, op. cit., ibidem.

[3] R. I. Avanesov, op. cit., ibidem.

BDD-A10241 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:38 UTC)

de a nota cît mai exact şi mai amănunţit graiurile studiate a dus la alcătuirea a diferite sisteme de transcriere fonetică, mai mult sau mai puţin reuşite.

În cele ce urmează vom vorbi numai despre cîteva sisteme de transcriere fonetică, despre acelea, desigur, care au avut şi au o întrebuinţare mai largă şi prezintă însemnătate şi pentru noi[1].

★

Sistemele de transcriere fonetică alcătuite pînă acum se pot împărţi în două categorii: alfabetice şi nealfabetice.

Cele alfabetice, după cum le arată numele, sînt întocmite pe baza alfabetelor obişnuite, latine sau chirilice, adăugîndu-se numărul necesar de semne speciale. Cele nealfabetice — şi ele de mai multe feluri — notează sunetele printr-un fel de formule, care indică activitatea organelor vorbirii care participă la emiterea sunetelor respective. Acestea au fost şi mai sînt folosite aproape numai în tratate de strictă specialitate[2]. Sistemele alfabetice de transcriere fonetică sînt cele care au fost şi sînt folosite de dialectologi.

În general principiile de care s-a ţinut seama la întocmirea sistemelor de transcriere fonetică — sisteme care urmăresc, după cum am spus mai sus, înregistrarea cît mai exactă a graiurilor studiate — au fost următoarele: să fie cît se poate de bogate în semne, pentru a se putea nota toate nuanţele de sunete percepute; să fie uşor de învăţat şi de mînuit; să poată fi uşor tipărite. La aceste principii trebuie adăugat încă unul, căruia mai ales dialectologia sovietică îi acordă mare însemnătate: sistemul de transcriere fonetică să fie cît mai accesibil maselor largi, pentru ca studiile în care e folosit să poată fi utilizate şi de nespecialişti.

Trebuie să spunem că puţine dintre sistemele de transcriere îndeplinesc toate aceste condiţii şi, mai ales, foarte puţine dintre ele au ţinut seama de

---

[1] Cele mai întrebuinţate sisteme de notare fonetică a limbilor, dialectelor şi graiurilor romanice, slave, germanice, fino-ugrice etc. sînt date în Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten. Berlin, 1928.

[2] Un astfel de sistem nealfabetic a întocmit lingvistul danez Otto Jespersen. În sistemul lui O. Jespersen se întrebuinţează litere greceşti, latine şi cifre. Literele greceşti indică organele active ale vorbirii: α = buzele, β = vîrful limbii, γ = dosul limbii, δ = vălul palatului, ε = coardele vocale, ζ = aparatul respirator. Cifrele, care urmează după literele greceşti, arată gradul şi forma deschizăturii organelor: 0 închidere, 1 şi 2 deschidere îngustă, 3—8 deschidere mai mare; cifrele fără soţ indică deschizătura rotunjită, cele cu soţ — nerotunjită. Literele latine care, de obicei, urmează ca exponenţi pe lîngă cifre, arată locul de articulaţie, raportat, de regulă, la organele pasive ale vorbirii: dinţi, alveole, palatul tare. Astfel, de exemplu, sunetul *B* din silaba *BA* este notat de O. Jespersen prin următoarea formulă: $\alpha 0^b \delta 0 \varepsilon 1$. Adică: $\alpha 0^b$ arată închiderea completă a buzelor; $\delta 0$ — ridicarea vălului palatului, adică închiderea cavităţii nazale; $\varepsilon 1$ — deschizătura glotei. Sistemul acesta al lui O. Jespersen, folosit şi de alţi lingvişti (de ex. de polonezul T. Benni şi de cehul A. Frinta, care i-a adus şi unele completări), deşi este ingenios şi are calitatea de a nota cele mai im-

BDD-A10241 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:38 UTC)

principiul acesta din urmă. De aceea multe dintre ele au avut o circulație foarte restrînsă sau chiar unele au avut o existență de scurtă durată.

Larg răspîndit, îndeosebi în occident, este sistemul de transcriere al Asociației fonetice internaționale, alcătuit în anul 1881[1].

Principiul care a stat la baza întocmirii acestui sistem este evitarea semnelor diacritice și întrebuințarea, pe cît se poate, numai a semnelor existente în diferite alfabete, semne care la nevoie sînt modificate, inversate sau cărora li se adaugă semne de punctuație. De exemplu « e mut » francez e notat prin ∂, lungimea vocalei e notată prin două puncte puse în text după semnul vocalei respective. Sistemul acesta a fost întrebuințat și de Alf Lombard în lucrarea sa « La prononciation du roumain »[2].

Deși se spunea că sistemul internațional poate satisface cerințele tuturor limbilor, s-a dovedit că el nu îndreptățește o asemenea pretenție. Astfel, de exemplu, pentru unele sunete din graiurile românești nu are semne corespunzătoare.

Binevenite completări și modificări i-a adus lingvistul sovietic acad. L. V. Șcerba[3]. Sistemul de transcriere fonetică al lui L. V. Șcerba, alcătuit pe baza celui internațional, este folosit și de alți lingviști sovietici[4].

Una dintre cauzele care au împiedicat răspîndirea sistemului internațional de transcriere fonetică este caracterul său artificial. Avînd semne din diferite alfabete, multe la număr și totuși neîndestulătoare pentru cele mai multe limbi,

---

portante caracteristice ale sunetelor, prezintă un tot atît de mare dezavantaj de ordin practic; fiind greu de învățat și de mînuit, poate fi folosit numai cînd e vorba de sunete izolate, căci formulele atît de complicate îl fac inutilizabil pentru notarea unui text cît de scurt. Ceva mai simplu este sistemul nealfabetic al lingvistului Baudouin de Courtenay. El folosește numai literele latine mari, pentru a indica atît organele de articulare, cît și acțiunea lor: prima literă indică organul, a doua — felul articulației. De exemplu BC arată că e vorba de un sunet de tipul B sau labial, C notează ocluziunea; A — cavitatea bucală (la sunetele orale); NC arată că nasul (N) este închis (C); VM — vibrarea coardelor vocale. Prin urmare Baudouin de Courtenay notează sunetul B din silaba BA prin formula:

BC
A
NC
VM

[1] Publicat de D. Jones în Lautzeichen und ihre Anwendung in verschiedenen Sprachgebieten. Berlin, 1928, p. 18—27. Principalele semne se găsesc și în alte tratate de fonetică, de exemplu la P. Passy, Petite phonétique comparée des principales langues européennes. Leipzig-Berlin, 1922, ed. a III-a, p. 5—7. Multe semne ale acestui sistem sînt date și în transcrierea « Atlasului lingvistic român », ca echivalente ale semnelor întrebuințate în Atlas.

[2] Uppsala, 1936. La p. 168—172 e reprodus și un text, în rostirea bucureșteană, notat cu acest sistem.

[3] Vezi L. V. Șcerba, Fonetika franțuzskogo iazîka. Moscova, 1953, ed. a IV-a, p. 23, 305—306.

[4] Printre care și de M. I. Matusevici în Vvedenie v obșciuiu fonetiku. Leningrad, 1948, ed. a II-a (vezi p. 98).

BDD-A10241 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:38 UTC)

avînd multe litere modificate sau inversate, el este greu de învățat, de mînuit și de tipărit. El a fost folosit mai mult la notarea limbilor sau graiurilor cîtorva limbi din Europa occidentală, îndeosebi engleza, franceza și germana. Dar chiar și acolo nu s-a bucurat de o răspîndire generală. Astfel, «Atlasul lingvistic francez» nu-l folosește, ci a adoptat un sistem de transcriere bazat pe alfabetul francez, cu adăugarea unor semne diacritice, litere suprapuse pentru notarea sunetelor «intermediare», litere reduse ca mărime, pentru notarea sunetelor scurte etc. Sistemul acesta de transcriere a fost folosit și în unele tratate franceze de fonetică[1]

★

Care au fost sistemele de transcriere fonetică folosite la noi?

În «Atlasul» lui G. Weigand («Linguistischer Atlas des dako-rumänischen Sprachgebietes», Leipzig, 1909) se întrebuințează un sistem de transcriere ale cărui semne, cele mai multe, erau folosite și de alți dialectologi, la care au fost adăugate semnele necesare redării sunetelor caracteristice românești. Sistemul de transcriere fonetică întrebuințat în «Atlas» este prezentat de autor în prefața operei (p. 1—6), precum și în volumele din «Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig», în care au apărut studiile alcătuite pe baza materialului publicat apoi în «Atlas». Dintre semnele folosite de Weigand semnalăm: $u̯ = î$, $o̯ = ă$, a căror formă se datorește faptului că Weigand era de părere că *î* și *ă* nu sînt altceva decît *u*, respectiv *o*, delabializați.

Mai apropiate de scrierea obișnuită românească sînt sistemele întrebuințate de lingviștii români la notarea materialului lingvistic și folcloric adunat, mai ales, în veacul al XX-lea. Zicem sistemele, fiindcă felul de a nota diferă de la un dialectolog la altul, însă, în general, deosebirile dintre ele nu sînt prea mari. Aceste sisteme, care de altfel nu întruneau, în general, condițiile impuse de cerințele moderne ale dialectologiei, au fost folosite de către lingviștii de la noi în studii și reviste (ca «Dacoromania», «Grai și suflet», «Bulletin linguistique» etc.) înainte de începerea lucrărilor «Atlasului lingvistic român».

În vederea alcătuirii acestei opere, problema transcrierii fonetice a preocupat timp îndelungat pe lingviștii fostului Muzeu al limbii române din Cluj, unde s-a inițiat și apoi s-a continuat această valoroasă lucrare[2] La început s-a înclinat spre adoptarea sistemului de transcriere al Asociației internaționale de fonetică. Intenția aceasta a fost părăsită, mai ales din cauză că sistemul numit in-

[1] De exemplu în L. Roudet, Éléments de phonétique générale. Paris, 1910.

[2] Anchetele pe teren pentru adunarea materialului «Atlasului lingvistic român» s-au făcut între anii 1930 și 1939. Din materialul adunat au fost publicate trei volume de hărți mari, trei volume de hărți în culori și un volum de texte dialectale. Lucrările de publicare a Atlasului au fost reluate după reorganizarea actualului Institut de lingvistică din Cluj. În prezent sînt gata pentru tipar un volum de hărți mari și unul de hărți colorate și se lucrează la un volum de hărți gramaticale și fonetice.

BDD-A10241 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:38 UTC)

ternațional nu dispunea de unele semne necesare redării multor sunete specifice graiurilor romîneşti, precum şi fiindcă întrebuințarea acelui sistem ar fi făcut din « Atlas » o operă accesibilă numai lingviştilor. Din aceste motive s-a alcătuit un sistem de transcriere fonetică bazat pe scrierea românească obişnuită, adăugîndu-se semnele diacritice necesare, ținîndu-se seama şi de sistemele de transcriere întrebuințate la noi pînă atunci.

Dintre semnele sistemului de transcriere al « Atlasului » dăm cîteva:

ĉ, *ĝ* reprezintă sunetele din graiul muntean — identice cu cele din rostirea literară — în cuvinte ca *paĉe*, *fuĝe*, cărora le corespund în vorbirea moldovenilor *ŝ*, *ẑ* (*paŝe*, *fuẑe*), in a bănățenilor *ś*, *ź* (*paśe*, *fuźe*), în a maramureşenilor *č*, *ǧ* (*pače*, *fuǧe*) ;

deschiderea vocalelor se notează prin semnul ˙ (*crę̇de*);

închiderea printr-un punct pus sub semnul vocalei (*vede̩*);

nazalitatea prin ~ (*dĩsa*);

asurzirea printr-o linioară verticală sub semnul sunetelor respective (*casa*);

semivocalele printr-un semicerc pus dedesubtul semnelor respective (*i̯el*, *u̯om*);

palatalizarea consoanelor prin semnul ′ sau ″ pus la dreapta sau deasupra (*bat′e*, *bin″e*) — etc. etc.

Trebuie recunoscut că sistemul de transcriere al « Atlasului lingvistic romîn » este bun şi valoarea lui a fost verificată pe teren, unde s-au notat nuanțe sonore destul de fine. Are însă un mare neajuns: nu poate fi tipărit. De aceea materialul « Atlasului » trebuie scris cu mîna, iar cel folosit în studii trebuie acomodat posibilităților tipografice.

Dialectologii noştri maghiari folosesc un sistem de transcriere foarte simplu, bazat pe alfabetul limbii naghiare: notează pe *ş* prin *s*, pe *j* prin *zs*, pe *s* prin *sz*, pe *t′* prin *ty*, pe *d′* prin *gy*, pe *a* prin *á*. Numărul semnelor diacritice este destul de mic[1].

★

Dialectologii ruşi dinainte de Marea Revoluție au folosit, unii, sisteme de transcriere întocmite din litere latine, alții, cei mai mulți, întocmite pe baza scrierii ruseşti. Dialectologia sovietică urmăreşte studierea cît mai amănunțită a tuturor limbilor şi graiurilor vorbite pe imensul teritoriu al U.R.S.S. De mulți ani se lucrează la « Atlasul graiurilor populare ruse », în curs de apariție. Sistemul

[1] Vezi Szabó T. Attila, Gálffy Mozes şi Márton Gyula, Huszonöt lap « Kolozsvár és vidéke népnyelvi térképé » - ből. (25 de hărți din « Atlasul graiului popular al Clujului şi al regiunii Cluj »). Cluj, 1944, p. 17—18.

BDD-A10241 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:38 UTC)

de transcriere fonetică întrebuințat în această operă, alcătuit din litere ruseşti, cîteva latine şi greceşti şi puține semne diacritice[1], deşi destul de simplu — ceea ce îngăduie folosirea lui cu multă uşurință de către numeroşi anchetatori, – permite totuşi înregistrarea nuanțelor de sunete destul de fine şi, în plus, prezintă, față de sistemul « Atlasului » nostru, avantajul de a putea fi tipărit.

Dialectologii noştri trebuie să țină seama, pe lîngă metodele noi de muncă ale dialectologilor sovietici, şi de principiile care stau la baza sistemului de transcriere fonetică întrebuințat în « Atlasul graiurilor ruse populare », acum cînd se fac pregătirile în vederea lucrărilor pentru un nou atlas lingvistic romîn.

[1] Vezi Programma sobrania svedenii dlea sostavlenia Dialektologhiceskogo atlasa russkogo iazîka. Editura Institutului pedagogic de stat din Iaroslav, 1945, p. 62 şi urm.

BDD-A10241 © 1954 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:57:38 UTC)